

Argyfwng! Argyfwng! Argyfwng!

Gofynnwyd imi ysgrifennu am fy nghyfnod yn Gadeirydd pwyllgor *Y Dinesydd* rhwng 1996 a 2006, ac wrth edrych yn ôl dros y cyfnod hwnnw, un o'r geiriau cyntaf a ddaw i'r meddwl yw 'argyfwng'. Rwy'n parhau yn aelod o bwyllgor *Y Dinesydd*, a gellid dweud yr un peth am dipyn o'r cyfnod rhwng fy nghadeiryddiaeth i a heddiw. A dyna sy'n wir hefyd, o ran hynny, am hanes *Y Dinesydd* rhwng y dechreuadau yn 1973 a 1996, oherwydd wynebu argyfwng ar ben argyfwng fu hanes y papur erioed!

Argyfwng, yn wir, sy'n gyfrifol fy mod wedi ymuno â phwyllgor *Y Dinesydd* yn y lle cyntaf, a hynny yn Ebrill 1993. Ond cyn mynd ymhellach, mae'n werth cymryd ambell gam tuag yn ôl.

Roedd dechrau'r 1990au yn gyfnod arbennig o ansefydlog yn hanes y papur. Fel sy'n ddigon hysbys, dechrau cyhoeddi'r *Dinesydd* yn 1973 oedd blaenffwrth datblygiad hynod bwysig yn hanes y Gymraeg a'i diwylliant yn chwarter olaf yr ugeinfed ganrif, sef y ffrwydrad o bapurau bro a welwyd yn y cyfnod hwnnw ac a ddisgrifiwyd fel 'gwrth y ganrif'. Erbyn diwedd 1978, roedd 38 papur bro wedi eu sefydlu, ac erbyn 1993 roedd 54 ar gael, gydag amcangyfrif o dros chwarter miliwn o ddarllenwyr rhyngddynt. (Fe gewch y manylion ym mhennod Gwilym Huws yn y gyfrol *Gwarchod y Gwreiddiau*, gol. Rheinallt Llwyd.)

Datblygiadau technolegol ym myd argraffu oedd un o'r pethau a ganiataodd y ffrwydrad hwnnw. Yn lle defnyddio cysodwyr proffesiynol i greu tudalennau o deip metel, roedd modd yn awr dorri'r costau'n sylweddol trwy gael pobl i deipio'r testun ar bapur a'i droi yn dudalennau yn barod i'w hargraffu trwy ddefnyddio siswrn a glud. Ac yn achos *Y Dinesydd*, bu'r papur yn hynod ffodus o gael am lawer blwyddyn wasanaeth y dylunydd dawnus, Cen Williams – 'Cen Cartŵn' – i osod y tudalennau ar eu ffurf derfynol. (Bu Cen yn gyfaill triw iawn i'r *Dinesydd* o'r dechrau'n deg hyd at ei farw o effaith Covid-19 yn 2020: byddai'n dda, yn wir, weld cyhoeddi casgliad o'i gartwnau a ymddangosodd yn *Y Dinesydd* a manau eraill.)

Dyma'r olygfa ar 'Noson y Gosod' fel y'i darluniwyd gan Gadeirydd pwyllgor *Y Dinesydd* ar y pryd, sef y cyflwynydd teledu Robin Jones, mewn erthygl yn rhifyn olaf y papur am 1989:

'Am rai dyddiau pob mis mae fflat y Golygydd, Shân Emlyn, sydd fel arfer fel pin mewn papur, yn debycach i 'stafell drannoeth ffair sborion, ac anodd fyddai dod o hyd i bin yn y papur, hefo sgrriptiau ac erthyglau yn gorchuddio pob modfedd sgwâr, a hithau efo Cen Williams a Nia Hall Williams ar eu gliniau [...] yn gludo stribedi 8cm. o led ar ddarn o garbord mawr.'

Ond â Robin Jones yn ei flaen i egluro fod y gweithgarwch hwnnw bellach yn dod i ben, am fod y pwyllgor wedi gwneud 'penderfyniadau chwyldroadol' er mwyn cael diwyg 'mwy proffesiynol' i'r papur, trwy gytuno i gwmni dylunio a chysylltiadau cyhoeddus o'r enw Detheridge fynd yn gyfrifol am gysodi ac argraffu'r papur a gwerthu hysbysebion 'mewn trefniant masnachol newydd sbon'. Golygodd hynny godi costau cynhyrchu pob rhifyn o £500 i £2,000. Gwaetha'r modd, ni lwyddwyd i ddenu digon o incwm hysbysebu i gwrdd â'r costau ychwanegol hynny, ac fe dynnodd Detheridge allan o'r trefniant yn sydyn ym mis Mawrth 1991.

'Wele'r *Dinesydd* yn wynebu argyfwng', meddai'r Golygydd; 'un o lawer yn ein hanes dros y blynyddoedd.' Yn ffodus, fe gamodd Alun Ceri Jones o'r Eglwys Newydd (awdur y fersiynau Cymraeg o lyfrau 'Asterix') a'i gwmni Surrexit i'r adwy, a thrwy eu cymorth llwyddwyd i barhau i gyhoeddi'r papur. Ond esgorodd yr argyfwng ar drafodaethau dwys ynghylch dyfodol y papur, a gyrhaeddodd uchafbwynt adeg pen-blwydd *Y Dinesydd* yn ugain oed, pan gynhaliwyd cyfarfod cyhoeddus yng Nghlwb Ifor Bach ar 7 Ebrill 1993 i drafod dyfodol y papur.

Robin Jones a gadeiriodd y cyfarfod, gan esbonio fod y papur 'ar groesffordd' a bod rhaid wrth 'waed newydd' os oedd y papur i barhau. Mynegwyd gwerthfawrogiad o waith Shân Emlyn, a oedd yn rhoi'r gorau i olygyddiaeth *Y Dinesydd* ar ôl blynyddoedd lawer wrth y llyw, ac fe'i hanrhegwyd â llun yn cynnwys dyfyniadau o waith Saunders Lewis. Nid oedd neb o'r ugain a ddaeth ynghyd i'r cyfarfod am weld y papur yn darfod, a'r canlyniad fu ethol pwyllgor a gynhwysai gyfuniad o'r hen aelodau a rhai 'bugeiliaid newydd'.

Roeddwn wedi symud i fyw i Gaerdydd yn 1987, ac fe euthum i'r cyfarfod hwnnw yng Nghlwb Ifor Bach yn Ebrill 1993. Mae'r adroddiad o'r cyfarfod yn dweud: 'gwirfoddolodd nifer i ffurfio'r pwyllgor newydd'. Ond mewn gwirionedd, ni chefais fawr o ddewis! Ysgrifennydd pwyllgor *Y Dinesydd* ar y pryd oedd Mary Jones, un o gyfieithwyr y Swyddfa Gymreig (a chwaer y Prifardd Dic Jones). Roeddwn i ar y pryd yn gweithio ym myd cyhoeddi, ac ar ddiwedd y cyfarfod dywedodd Mary wrthyf yn garedig, ond yn ddiflewyn-ar-dafod, y dylwn i o bawb fod ar y pwyllgor oherwydd fy mhrofiad yn y maes hwnnw!

Nid am y tro cyntaf yn hanes *Y Dinesydd*, cafwyd anhawster i gael hyd i Olygydd, a'r diwedd fu i rai o'r pwyllgor, gan fy nghynnwys i, ymffurfio'n 'banel golygyddol'. Bu tipyn o drafod ynghylch natur cynnwys y papur a phwy a allai weithredu fel golygyddion a gohebwyd, ac yn y blaen, ac erbyn rhifyn Mawrth 1995, roedd y Cadeirydd erbyn hynny, sef John Rowlands – hen gyfaill coleg i mi, a oedd ar y pryd yn byw yn yr un stryd â mi yn yr Eglwys Newydd – mewn ffordd i gyhoeddi yn y papur enwau'r tîm golygyddol, sef W. J. Jones, Gwilym E. Roberts a minnau yn gyfrifol am newyddion ac erthyglau 'cyffredinol', gyda

Thomas Davies (o'r BBC gynt) yn gyfrifol am chwaraeon a B. D. (Beni) Harries yn gyfrifol am fyd addysg. Erbyn y rhifyn wedyn, un Ebrill 1995, ychwanegwyd enw arall at y tîm golygyddol, sef 'Gwilym Davies', i ofalu am newyddion o'r eglwysi; ac mae ef, dan yr enw 'Gwilym Dafydd' bellach, yn parhau i gyfrannu at sawl agwedd ar waith *Y Dinesydd*, gan gynnwys bod yn gyfrifol am golofn y 'siaradwyr Cymraeg newydd'.

Mae'n werth oedi am funud gyda W. J. Jones a Gwilym Roberts, a phwysleisio nad 'bugeiliaid newydd' mohonynt yn achos *Y Dinesydd* yn y 1990au. Yn wir, cyfrannodd y ddau erthyglau i'r rhifyn cyntaf un o'r papur yn Ebrill 1973.

Brodor o Geredigion oedd W. J. Jones (1928–2019), a ddaeth i Gaerdydd yn dilyn ei apwyntio'n ddarlithydd yn y Coleg Hyfforddi yng Nghyncoed. Roedd yn awdur toreithiog ac yn olygydd profiadol, ac nid rhyfedd felly iddo gael ei dynnu i mewn i fod yn un o'r tîm golygyddol o ddyddiau cynharaf *Y Dinesydd* ymlaen. Ef oedd arweinydd y panel golygyddol newydd yn nechrau'r 1990au, ac fe fu'n fawr ei fewnbwn golygyddol yn ystod fy nghyfnod yn Gadeirydd pwyllgor *Y Dinesydd*.

Brodor o Gaerdydd, wrth gwrs, yw Gwilym Roberts, ac un o bileri bywyd Cymraeg y brifddinas ers blynyddoedd lawer. Erbyn rhifyn Medi 1995, wrth ei restru yn aelod o'r panel golygyddol, yn lle dweud fel yn y rhifynnau blaenorol y dylid anfon 'newyddion am bopeth' ato, ceir y nodyn: 'Wedi mynd i'r Wladfa. Daw'n ôl toc.' Ac yn ôl y daeth, wrth gwrs! Bu'n gefn mawr iawn i'r *Dinesydd* ar hyd fy nghyfnod i yn Gadeirydd ac wedi hynny, ac mae'n parhau i gyfrannu erthyglau yn rheolaidd i'r papur hyd y dydd heddiw.

Fel yr awgrymais uchod, bu hanner cyntaf y 1990au yn gyfnod digon ansefydlog yn hanes *Y Dinesydd* – llawer o fynd a dod o ran y swyddogion ac aelodau'r pwyllgor, a sawl trefniant ar gyfer cynhyrchu ac argraffu'r papur yn troi allan i fod yn fyrhoedlog. Ond dechreuodd y patrwm sefydlogi rywfaint erbyn canol y 1990au.

Yn un peth, fe ddaethpwyd i gytundeb â Gwasg Morgannwg – gwasg Gareth Richards yn Mynachlog Nedd (a oedd yn argraffu nifer o bapurau bro) – i argraffu'r *Dinesydd* o rifyn Tachwedd 1995 ymlaen; ac olynedd Gwasg Morgannwg, sef Serol Print, Castell-nedd, yw argraffwyr *Y Dinesydd* o hyd.

Yna, yn y Cyfarfod Blynyddol ar 22 Mai 1996, gwelwyd cryn newid o ran y swyddogion. Roedd John Rowlands am roi'r gorau i fod y Gadeirydd, ac fel y

dywed y cofnodion, 'yn y diwedd' cytunais i i'w olynu! Roedd John yn barod i barhau yn 'Is-Gadeirydd Busnes a Chyllid' ac roedd Linda Thomas – cyfaill coleg arall i mi – yn barod i weithredu fel 'Is-Gadeirydd Golygyddol'. Roedd Mary Jones am roi'r gorau i'r Ysgrifenyddiaeth, ac fe gytunodd Julie Jones, a oedd yn byw yn agos ataf yn yr Eglwys Newydd, i fod yn Ysgrifennydd yn ei lle. (Julie, gyda llaw, a fu'n gyfrifol am baratoi'r *Cyfeiriadur i Weithgareddau Cymraeg Caerdydd a'r Fro* a gynhwyswyd yn atodiad yn rhifyn Medi o'r *Dinesydd* rhwng 1996 a 2000.)

Tua'r un adeg trefnwyd i 'PPS Argraffwyr Arloesol', sef cwmni Lorraine a Peter Rogers yn Ystum Taf, fynd yn gyfrifol am gysodi'r *Dinesydd*, a dyna fu'r patrwm golygyddol wedyn hyd 2000, sef bod y swyddogion, y panel golygyddol, y casglwyr hysbysebion, y gohebwy ac eraill yn bwydo'r deunyddiau crai i Linda a minnau, a ni'n dau wedyn yn gyfrifol mewn cydweithrediad â Lorraine am gynnwys terfynol y rhifyn ac am gywiro'r profleuni, cyn i'r tudalennau gael eu hanfon draw at Wasg Morgannwg ar gyfer yr argraffu. Un peth arall a ddigwyddodd yn 1996 oedd atgyfodi'r calendr digwyddiadau yn *Y Dinesydd* o dan fy ngofal i – ac rwyf wrthi o hyd!

Bu newid sylfaenol – ac yn sicr er gwell! – yn y drefn olygyddol erbyn diwedd 2000, pan gyflwynwyd y patrwm o gael 'Golygydd(ion) y Mis'. Gwilym Roberts a'r diweddar Garwyn Davies oedd y ddau gyntaf i fentro, a hynny fel golygyddion ar y cyd ar gyfer rhifyn Tachwedd 2000; ac mae'r drefn o gael golygyddion gwahanol i bob rhifyn wedi parhau hyd heddiw. Ond parhaodd Lorraine Rogers i gysodi'r rhifynnau hyd nes i Penri Williams ymgymryd â'r gwaith gyda rhifyn Mai 2004.

Fel a fu'n wir o'r dechrau, dosbarthwyd *Y Dinesydd* am ddim yn ystod fy nghyfnod i yn Gadeirydd – tair mil o gopïau yn cael eu gosod mewn canolfannau amrywiol ar hyd a lled Caerdydd a'r Fro gan rwydwaith o ddosbarthwyr diwyd. Gwirfoddolwyr oedd trwch y rhai a fu'n gyfrifol am gynhyrchu a dosbarthu'r papur, ac eithrio'r cwmnïau a wnâi'r gwaith cysodi ac argraffu ac ati. Ond i dalu am y costau hynny, bu'n rhaid dibynnu ar incwm o dair ffynhonnell, sef grant bychan o arian cyhoeddus, rhoddion gan unigolion a chymdeithasau, ac incwm hysbysebu. Ac fe gododd y rhan fwyaf o'r argyfyngau yn ystod fy nghadeiryddiaeth i, fel mewn cyfnodau blaenorol yn hanes y papur, am resymau ariannol, yn enwedig wrth i'r incwm hysbysebu leihau tua diwedd cyfnod fy nghadeiryddiaeth, nid lleiaf am i hysbysebion o fyd teledu brinhau'n arwyddocaol iawn o 2003 ymlaen.

Fe gododd cwestiwn gwerthu'r papur, yn hytrach na'i ddosbarthu'n rhad, droeon dros y blynyddoedd, ac yn y diwedd bu'n rhaid wynebu'r anrnod a dechrau

Ebrill 2010 y rhifyn cyntaf y bu rhaid codi tâl amdano

gwerthu'r *Dinesydd* o rifyn Ebrill 2010 ymlaen. Fe ddatrysodd hynny y broblem ariannol i raddau helaeth; ond wrth wneud, fe gollwyd, ysywaeth, yr elfen 'genhadol' a oedd ynghlwm wrth ddsbarthu'r papur yn rhad ac am ddim.

Un o nodweddion *Y Dinesydd* dros y blynyddoedd fu cynnal digwyddiadau'n achlysurol i godi arian. Cynhaliwyd ambell barti Nadolig, barbeciw a noson 'cawl a chàn' yng nghyfnod cynnar y papur, er enghraifft, ynghyd â chyfres o 'Gymanfaoedd Codi'r To' a drefnwyd gan Meredydd Evans a Phyllis Kinney. Ac fe gynhaliwyd ambell ddigwyddiad o'r fath yng nghyfnod fy nghadeiryddiaeth i: er enghraifft, noson dathlu pen-blwydd *Y Dinesydd* yng nghwmni Delwyn Siôn a'r band yng Nghlwb Ifor Bach a Diwrnod Golff Corfforaethol *Y Dinesydd* a drefnwyd gan Ceri Preece – y ddau ddigwyddiad hynny ym mlwyddyn dathlu pen-blwydd y papur yn 25 mlwydd oed.

Ond bu raid hefyd wrth sawl ymgyrch yn apelio ar gyfeillion y papur i ddod i'r adwy yn ariannol yn ystod blynyddoedd fy nghadeiryddiaeth – a Gwilym Roberts yn arwain y gad yn yr ymgyrchoedd hynny. Ac fe gafwyd ymateb da iawn iddynt, a ddangosai'n eglur gymaint o ewyllys da oedd yn y gymuned tuag at *Y Dinesydd*. Er enghraifft, ar adeg o argyfwng mawr tua diwedd fy nghadeiryddiaeth, llwyddodd apêl gan Gwilym i godi dros £4,500 mewn rhoddion – trowch at rifynnau Mawrth ac Ebrill 2006, yn arbennig, i weld y rhestr o'r cyfeillion a ymatebodd i'r apêl honno.

Ac y mae hynny'n arwain at y gair arall sydd yn dod i'm meddwl wrth edrych yn ôl ar fy nghyfnod yn Gadeirydd, ac yn wir ar gyfnod fy ymwneud â'r *Dinesydd* ar ei hyd, sef 'diolch'.

Rwy'n ymwybodol mai ychydig iawn o'r nifer helaeth o bobl a gyfrannodd mewn amrywiol ffyrdd tuag at gynhyrchu'r *Dinesydd* yn ystod fy nghyfnod yn Gadeirydd yr wyf wedi eu henwi uchod. Gallwn fod wedi enwi degau lawer o gymwynaswyr eraill a fu, rhyngddynt, yn allweddol o ran cadw llong *Y Dinesydd* i hwylio, a hynny mewn dyfroedd digon stormus ar adegau – rhai ar hyd deng mlynedd fy nghadeiryddiaeth ac eraill am gyfnodau byrrach oherwydd amgylchiadau ac ymrwymadau eraill.

Dyna'r trysoryddion ac aelodau eraill o'r pwyllgor, y gohebwy'r golygyddion, y casglwyr hysbysebion a'r dosbarthwyr, y tynwyr lluniau a'r croeseirwyr, ac yn y blaen, ac yn y blaen – a hynny heb sôn am yr holl bobl yn y gymuned yn ehangach a ddangosai eu cefnogaeth i'r *Dinesydd* ar air a gweithred – a phawb yn rhoi yn ewyllysgar o'u hamser a'u doniau a'u harian er mwyn hybu'r Gymraeg a'i diwylliant ac er mwyn cryfhau'r ymdeimlad cymunedol Cymraeg yn ein prifddinas a'r Fro. Rhwng pawb y maent yn lleng, a'r ymrwymiad a'r gwmniâeth a'r cyd-ddyheu yn rhyfeddol! Diolch, yn wir, iddynt oll.

E. Wyn James